

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 42/2015.

UDK: 73.033.4:726.591 (497.581.2Šopot)

Izvorni znanstveni rad

Ivan JOSIPOVIĆ

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2,
HR - 23 000 Zadar
ijosipov@unizd.hr

Nova zapažanja o trabeaciji oltarne ograde iz Šopota kod Benkovca

New insights about the entablature of the
altar screen from Šopot near Benkovac

U članku se, temeljem detaljne analize i izravnog uvida u sačuvane ulomke koji su joj izvorno pripadali, iznose nove spoznaje o trabeaciji predromaničke oltarne ograde čiji su sastavni dijelovi pronađeni na lokalitetu Crkvina u Šopotu kod Benkovca ili nedaleko od njega. Djelomično se ispravljaju dosadašnji prijedlozi izgleda same trabeacije i pojedinih njezinih dijelova, a nude se i nove mogućnosti čitanja, tj. restitucije njezina čuvenog i vrlo značajnog posvetnog natpisa u kome se spominje Branimir kao knez Hrvata. Imajući sve navedeno na umu, autor drži da je od izvornoga posvetnog natpisa s oltarne ograde iz Šopota zasad otkrivena otprilike samo jedna četvrtina te se priklanja već iznesenom mišljenju da je ona sasvim sigurno bila velikih dimenzija, kao i zaključku da tako velika oltarna ograda nije mogla stajati u nevelikoj crkvi čiji su temelji otkriveni na lokalitetu Crkvina podno Grubića glavice. Zbog toga pretpostavlja da su raspravljani dijelovi šopotske trabeacije na taj položaj preneseni naknadno u kasnome srednjem vijeku, i to s nekoga nedalekog i još neotkrivenog šopotskog lokaliteta na kome je raspravljana ograda svetišta najvjerojatnije ukrašavala unutrašnjost neke veće predromaničke ili pak u vrijeme kneza Branimira obnovljene ranokršćanske crkve.

Ključne riječi: Šopot kod Benkovca, trabeacija predromaničke oltarne ograde, natpis kneza Branimira, druga polovina 9. stoljeća

Šopot je selo koje se nalazi na zapadnoj periferiji grada Benkovca u Ravnim kotarima, a njegovo današnje ime novovjekovnog je postanka te je nastalo od hidronima Šopot, tj. od najvjerojatnijega srednjovjekovnog naziva za izvor žive vode koji se nalazi u podnožju šumovitoga brijega zvanoga Grubića glavica¹. Današnje selo nalazi se na prostoru nekadašnjega srednjovjekovnog naselja Podbrižane u kojem se tijekom srednjega vijeka svake godine u mjesecu kolovozu, najkasnije do blagdana Uznesenja Marijina, održavao sabor hrvatskih plemenitih rodova, a o čemu najranija pisana svjedočanstva potječu iz sredine 14. stoljeća². Na južnim prisojnim padinama Grubića glavice, svega pedesetak metara od izvora Šopot, nalazi se lokalitet koji se danas naziva Crkvina, a tako je imenovan zbog otkrića temelja jedne crkvice, ali i nekoliko ulomaka predromaničkih reljefa, tijekom amaterskih arheoloških istraživanja s kraja dvadesetih godina 20. stoljeća, koja je vodio don Mate Klarić³. Tada otkrivene ostatke sakralne građevine moguće je sa sigurnošću povezati sa spomenom jedne šopotske crkve u izvješću ninskoga biskupa iz 1697. godine, i to kao crkvice koja je bila posvećena sv. Jeri. Taj, za rani srednji vijek posve netipičan titular, unatoč pronađenim ostatcima ranosrednjovjekovnih fragmenata, upućuje na zaključak da nije riječ o izvornoj ranosrednjovjekovnoj crkvici, već o kasnijoj, najvjerojatnije kasnosrednjovjekovnoj građevini⁴. Navedena crkva, inače jednobrodna građevina s predbrodom i pravokutno-trapezastom apsidom na začelju, bila je do rušenja sredinom 18. stoljeća potpuno sačuvana, a nakon toga njezina je kamena

građa postupno raznošena, tako da ju je početkom 20. stoljeća posve prekrila zemlja⁵.

Pojedini predromanički ulomci na Crkvini slučajno su pronađeni još od prve polovine 19. stoljeća, a njih je 1926. godine od privatnih vlasnika uspio otkupiti don Mate Klarić u ime Hrvatskoga starinarskog društva. Ipak, najveći broj fragmenata, među kojima i čuveni ulomci trabeacije s natpisom + *BRANIMIRO COM... ..DVX CRVATORV(m) COGIT[avit]*, pronađeni su u već spominjanim istraživanjima koje je upravo Klarić vodio krajem 1928. godine⁶. Prva i, za sada, jedina revizijska istraživanja lokaliteta Crkvina u Šopotu provedena su u tri kampanje od 1984. do 1986. godine, a u ime Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu vodili su ih Tonči Burić i Vedrana Delonga. Istraživači su redovito izvještavali o tijeku navedenih istraživanja i njihovim rezultatima, a tom su prilikom ponovo otkrili ostatke jednobrodne crkve čije su zidove nakon ponovnog otkrića i konzervirali. Istražili su veći dio groblja zapadno i sjeverno od ostataka crkve te su pronašli još dva ulomka predromaničkih reljefa⁷. Također između sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, u zidu kuće iz 1766. godine, na zapadnoj strani Kaštela u Benkovcu pronađen je manji fragment arhitrava s uklesanim slovima *MES* koji zasigurno pripada šopotskoj trabeaciji oltarne

¹ Usporedi: T. BURIĆ, Crkvina u Šopotu kod Benkovca, *Benkovački ljetopis*, god. II, br. 2, Zadar, 1994, str. 45. – V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Split, 1996, str. 166. – N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata u Podbrižanima, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 25, Split, 1998, str. 120. – T. MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*. Sv. 2. *Korpus arhitekture: Kvarner i sjeverna Dalmacija*. Split - Zagreb, 2009, str. 261.

² N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 120. – N. JAKŠIĆ, *Benkovac i okolica u srednjem vijeku*. Split, 2000, str. 19-20.

³ Zanimljivo je naglasiti da toponim Crkvina za predio na južnim padinama Grubića glavice nije izvoran, već je nastao nakon navedenih arheoloških iskapanja s kraja dvadesetih godina 20. stoljeća. T. BURIĆ, Crkvina u Šopotu kod Benkovca, str. 47.

⁴ Usporedi N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 124.

⁵ T. MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica* 2, str. 261.

⁶ O tijeku i rezultatima istraživanja njihov je voditelj pisao u nekoliko nastavaka tijekom ljeta 1929. godine u zagrebačkim novinama *Obzor* [M. KLARIĆ, Kako je došlo do otkrića novonadjenog spomenika hrvatskog kneza Branimira u Šopotu kod Benkovca, *Obzor*, god. 70, br. 142, 29. svibnja; br. 144, 1. lipnja; br. 147, 4. lipnja; br. 148, 5. lipnja, Zagreb, 1929, str. 5 (ista stranica u svakom broju)], a najznačajnije tadašnje pronalaskе iz Šopota, tj. desni arhitrav i zabat s uklesanim Branimirovim imenom i titulom „kneza Hrvata”, prvi je objavio Ferdo Šišić. F. ŠIŠIĆ, O novonadjenom spomeniku hrvatskog kneza Branimira, *Novosti*, br. 123, Zagreb, 5. svibnja, 1929, str. 13.

⁷ O tijeku i rezultatima istraživanja vidi u: V. DELONGA - T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca - srednjovjekovni lokalitet (revizijsko istraživanje), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 16/3, Zagreb, 1984, str. 47-48. – T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca (nastavak revizijskog istraživanja), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 18/1, Zagreb, 1986, str. 30-31. – V. DELONGA - T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca. Predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola, *Arheološki pregled* 26/1985, Ljubljana, 1986, str. 165-166. – V. DELONGA - T. BURIĆ, Crkvina - Šopot kod Benkovca, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 19/1, Zagreb, 1987, str. 36-38.

ograde, ali prijedlog njegova izvorna smještaja unutar cjeline navedene trabeacije, koji je bez dodatne provjere predlagan u znanstvenoj literaturi⁸, nije se pokazao sasvim točnim, pa će i o tome biti više govora u nastavku.

Trabeacija s Branimirovim imenom iz Šopota, od trenutka kada je otkrivena, izazvala je veliki interes hrvatske historiografije te je bila predmetom brojnih povijesnih, arheoloških i povijesnoumjetničkih rasprava i članaka koje ovom prilikom zbog brojnosti nema ni smisla pojedinačno spominjati. Međutim, nužno je istaknuti da je detaljnu epigrafičku analizu predromaničkih reljefa iz Šopota donijela Vedrana Delonga⁹, a njihovu likovno-morfološku analizu proveo je Nikola Jakšić koji je, pored toga što je gotovo sve navedene ulomke pripisao tzv. Dvorskoj klesarskoj radionici iz vremena kneza Branimira¹⁰, posve opravdano upozorio da njihove dimenzije i broj sačuvanih dijelova trabeacije jasno govore da se radilo o velikoj oltarnoj ogradi koja je očito imala tri prolaza u svetište te nikako nije mogla stajati u nevelikoj crkvi čiji su temelji otkriveni na lokalitetu Crkvina podno Grubića glavice¹¹, a koju su istraživači lokaliteta smatrali predromaničkom građevinom¹². Drugim riječima, to bi značilo da predromanički reljefi najvjerojatnije potječu s nekoga drugog ranosrednjovjekovnog ili čak ranokršćanskog lokaliteta u Šopotu, tj. s područja srednjovjekovnih Podbrižana, a koji, nažalost, još uvijek nije otkriven i istražen. S tog su lokaliteta u kasnom srednjem vijeku navedeni fragmenti prebačeni i kao spoliji uzidani u novu građevinu koja je možda i bila podignuta kao uspomena na onu staru, pa su u tom pogledu navedeni ranosrednjovjekovni spoliji zapravo iskorišteni kao pravni temelj njezina

postojanja, dok su njihovi natpisi poslužili kao najizravnije pozivanje na tradiciju ranijih vremena¹³.

Dakle, kako je već naznačeno, unatoč manjim međusobnim razlikama u načinu i kvaliteti klesanja, gotovo svi dijelovi (s izuzetkom jednoga; ŠOPOT, 2) trabeacije oltarne ograde, koji su pronađeni na lokalitetu Crkvina u Šopotu kod Benkovca, pokazuju likovno-morfološke karakteristike tzv. Dvorske klesarske radionice iz vremena kneza Branimira¹⁴ koja je upravo na temelju dijelova natpisa sa šopotskih fragmenata, koji spominju Branimirovo ime i titulu *kneza Hrvata*, i nazvana tim imenom te datirana u vrijeme vladavine navedenoga hrvatskog kneza, dakle u razdoblje od 879. do 892. godine. Od svih otkrivenih ulomaka koji su joj pripadali, posebno je značajan jedan fragment njezina arhitrava (ŠOPOT, 1.1) te jedan zabat (ŠOPOT, 1.3) jer su se na njima sačuvali dijelovi posvetnog natpisa +*BRANIMIRO COM...*, te *DVX CRVATORV(m) COGIT[avit]*. Potonje navedeni dio natpisa posebno je važan jer se radi o najstarijem, sa sigurnošću utvrđenom, epigrafičkom spomenu hrvatskog etnika, pa je kao takav od trenutka kada je otkriven pobuđivao veliki interes hrvatskih arheologa, povjesničara i povjesničara umjetnosti. Sama grafija uklesanoga gentilnog imena *CRVATORV(m)* započinje konsonantskom skupinom *CRV*, dakle bez vokala, što svjedoči o tome da ime Hrvata u tom

⁸ M. ZEKAN, Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otrisa, *Kačić 25 (Zbornik fra Karla Jurišića)*, Split, 1993, str. 408, 412-413. – V. DELONGA, *Inscriptions des souverains croates du IXe au XIe siècle*. Split, 1997, str. 36, pl. III.

⁹ V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici*, str. 165-169, T. LIV, 129; T. LV, 130; T. LVI, 131-132.

¹⁰ N. JAKŠIĆ, Klesarska radionica iz vremena kneza Branimira, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 22, Split, 1995, str. 141 i dalje, sl. 1, 9.

¹¹ N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 124.

¹² T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca (nastavak revizijskog istraživanja), str. 30. – V. DELONGA - T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca. Predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola, str. 165. – V. DELONGA - T. BURIĆ, Crkvina - Šopot kod Benkovca, str. 36.

¹³ Usporedi N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 124.

¹⁴ Radi se o sedam fragmenata koji su bez sumnje pripadali arhitravima i zabatima iste oltarne ograde, a od kojih se još po dva ulomka dvaju zabata međusobno spajaju po crti loma, dok se jedan fragment arhitrava i jedan zabat konstruktivno spajaju „na utor i pero”. Većina tih ulomaka pronađena je krajem 1928. godine u amaterskim arheološkim istraživanjima don Mate Klarića, a o kojima je širu javnost prvi informirao Ferdo Šišić (F. ŠIŠIĆ, O novonadjenom spomeniku hrvatskog kneza Branimira, str. 13). Od ostalih fragmenata šopotske trabeacije, veći dio zabata s dijelom natpisa *PRO REM...* (T. XXXVI, 2; ŠOPOT, 1.4) otkupio je Klarić 1926. godine od jednog mještana obližnjeg sela Podluga, ulomak arhitrava s uklesanim slovima *MES* (ŠOPOT, 1.2) nađen je kao spolij na benkovačkom Kaštelu sedamdesetih ili osamdesetih godina 20. stoljeća, dok je vrh jednog zabata (ŠOPOT, 1.4) i fragment arhitrava s uklesanim slovima *RER* (ŠOPOT, 1.5) pronađen tijekom revizijskih istraživanja u Šopotu 1985. i 1986. godine. Vidi T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca (nastavak revizijskog istraživanja), str. 31. – V. DELONGA - T. BURIĆ, Crkvina - Šopot kod Benkovca, str. 37. – V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici*, str. 165-168.

natpisu nije iskazano u latinskoj verziji *CRO-at* već prema hrvatskoj dikciji *CRV-at*, tj. *HRV-at*¹⁵. Međutim, čitanje natpisa s dvaju navedenih ulomaka izazivalo je u našoj znanosti velike probleme jer su se vodile rasprave o tome je li Branimirovo ime na arhitravu bilo doneseno u nominativu ili ablativu¹⁶. Naime, ukoliko je njegovo ime iskazano u nominativu, to bi značilo da je on i *comes* i *dux* Hrvata jer natpis donosi obje titule, a ukoliko se natpis s arhitrava pročita u obliku ablativa apsolutnog [npr. *BRANIMIRO COM(ite)*], radilo bi se o formulaciji tzv. verbalne datacije (*U vrijeme kneza Branimira*), pa bi postojala mogućnost da navedeni *comes* Branimir nije ona osoba koja se na zabatu spominje kao *dux crvatorum*, a koja je dala ili odlučila podići ili obnoviti crkvu u Šopotu¹⁷.

Međutim, u literaturi je bila iznesena i pretpostavka da se spomenuti ulomak arhitrava i navedeni zabat oltarne ograde međusobno mogu povezati s manjim ulomkom na kome su sačuvana tri uklesana slova *MES* (ŠOPOT, 1.2), te je ponuđeno čitanje tako spojenoga tekstualnog sadržaja koji bi glasio: *+BRANIMIRO COMMES DVX CRVATORV(m) COGIT[avit]*, s tim da je reduplikacija slova *M* u riječi *COMMES* protumačena kao posljedica vul-

garnog latiniteta¹⁸. Ipak, nedavno sam se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i osobno uvjerio da navedeni prijedlog spajanja dijelova posvetnog natpisa nije moguć jer se ti ulomci naprosto ne mogu fizički spojiti u jedinstvenu cjelinu¹⁹. Naime, iako se tom prilikom utvrdilo da je ulomak arhitrava na kome su se sačuvala tri uklesana slova *MES* bez svake sumnje izravno prethodio zabatu na kome se nalazi dio natpisa *DVX CRVATORV(m) COGIT[avit]* (ŠOPOT, 1.2-1.3), jer se pero sačuvano na desnoj bočnoj strani manjeg fragmenta arhitrava idealno uklapa u utor na lijevom boku stope zabata, pretpostavka da bi se tako spojena cjelina izravno nastavljala na veći ulomak arhitrava s dijelom natpisa *+BRANIMIRO COM...* nije se potvrdila zbog toga što ih nije bilo moguće izravno spojiti po crti loma. Naime, nemogućnost spajanja tih dvaju ulomaka u jedinstvenu cjelinu potvrđuju i još neki detalji, poput nepodudarnosti i nesklada dekorativnih motiva na tim fragmentima, a to se ponajprije odnosi na nemogućnost skladnog spajanja kuka, kao i prevelik razmak koji bi u tom slučaju ostajao između dva slova *M* u riječi *COMMES*. Zbog toga sve spomenute ulomke treba staviti u kontekst s ostalim pronalascima sa šopotske Crkvine, točnije s još jednim zabatom (ŠOPOT, 1.4) i manjim fragmentom arhitrava (ŠOPOT, 1.5), koji svjedoče da je ta oltarna ograda bila velika te da je od izvornog posvetnog natpisa s njezine trabeacije zasad otkrivena otprilike samo jedna četvrtina. To ujedno znači da navedeni natpis nije moguće pouzdano rekonstruirati, tj. ponuditi iole sigurniju restituciju njegova izvornog sadržaja, a postoji mogućnost (iako ne pretjerano vjerojatna) da je knez Branimir na njoj čak dvaput spomenut, i to prvi put na početku posvetnog natpisa u formuli verbalne datacije gdje se spominje kao *comes* te drugi put u onom dijelu teksta gdje se kaže da je on, sada kao

¹⁵ Usporedi N. JAKŠIĆ - E. HILJE, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Kiparstvo I (od IV. do XVI. stoljeća)*. Zadar, 2008, str. 118.

¹⁶ Sve dosadašnje prijedloge čitanja, tj. upotpunjavanja posvetnog natpisa s ostataka šopotske trabeacije na jednom mjestu donosi Vedrana Delonga. V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici*, str. 166-167, bilj. 84.

¹⁷ O tome vidi detaljno u: Ž. RAPANIĆ, Bilješka uz četiri Branimirova natpisa, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 11, Split, 1981, str. 185-186. Vidi također N. JAKŠIĆ, *Kiparsko klesarske radionice u Dalmaciji od 9. do 12. stoljeća*. Doktorska disertacija, Zadar, 1986, str. 77. Međutim, vezano za problematiku iščitavanja Branimirova imena sa šopotske trabeacije, tj. dvojbu treba li ga prevoditi u nominativu ili ablativu, na umu, svakako, traba imati i nedavno izneseno zapažanje Nikole Jakšića. Naime, navedeni je autor temeljem usporedbe oblika Branimirova imena s posvetnih natpisa iz Nina i Lepura kod Benkovca upozorio da neusklađenost padeža prilikom navođenja Branimirova imena i njegove titule može biti i posljedica udaljavanja od klasičnog latiniteta, pa bi se u tom pogledu trebalo kloniti bilo kakvih apodiktičkih zaključaka. Usporedi N. JAKŠIĆ, Novi natpis s imenom kneza Branimira, u: *Munuscula in honorem Željko Rapanić*, (ur. M. Jurković, A. Milošević), Zagreb - Motovun - Split, 2012, str. 218-219.

¹⁸ M. ZEKAN, Pet natpisa kneza Branimira, str. 408, 412-413. – V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici*, str. 165. – V. DELONGA, *Inscriptions des souverains croates*, str. 36, pl. III.

¹⁹ Osim mene, pri spajanju ulomaka šopotske trabeacije sudjelovao je i kolega Ante Jurčević, viši kustos u Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, pa mu se na tome ovom prilikom zahvaljujem. Zašto taj posao nije pokušao napraviti nitko prije nas, iako su o mogućnosti spajanja tih fragmenata iznošene pretpostavke u literaturi, ostaje nejasno, tim više što se manji benkovački fragment (ŠOPOT, 1.2) u navedenom splitskom muzeju nalazi od završetka Domovinskog rata 1995. godine.

comes i dux Hrvata, odlučio podići ili obnoviti crkvu u Šopotu.

Uz navedenu problematiku, utvrdio sam da se i drugi šopotski zabat (ŠOPOT, 1.4) sastoji od dvaju ulomka koji se spajaju po crti loma, a ta činjenica do sada nije bila primijećena jer se držalo da ti fragmenti pripadaju dvama različitim zabatima²⁰. Dakle, zasad je moguće govoriti o dva, a ne o tri zabata oltarne ograde iz Šopota, mada već sama činjenica da su nam se sačuvala dva sugerira da je postojao i treći.

Iz svega iznesenoga, kao najvažnija spoznaja, može se istaknuti zaključak Nikole Jakšića da je tako velika oltarna ograda očito imala tri prolaza u svetište te da nije mogla stajati u nevelikoj crkvi čiji su temelji otkriveni na lokalitetu Crkvina podno Grubića glavice. Zbog toga je moguće zaključiti da dijelovi trabeacije oltarne ograde vjerojatno potječu s nekoga drugog položaja u Šopotu koji još uvijek nije otkriven²¹, a takvu pretpostavku dodatno osnažuje i činjenica da na lokalitetu Crkvina nije pronađen niti jedan ulomak koji bi pripadao drugim sastavnim dijelovima oltarne ograde kao što su pluteji, pilastri, kapiteli ili stupići. Neka mi stoga bude dopušteno pretpostaviti da su čuveni dijelovi šopotske trabeacije izvorno ukrašavali unutrašnjost neke veće predromaničke ili pak u vrijeme kneza Branimira obnovljene ranokršćanske crkve unutar koje se još tijekom kasnoga srednjeg vijeka svake godine održavao sabor plemenitih hrvatskih rodova, a za što postoje i dokumentirane potvrde iz sredine 14. stoljeća²². Na posve opravdano pitanje jesu li ovakva promišljanja točna ili ne, odgovor mogu dati samo neka buduća arheološka istraživanja koja bi čim prije trebalo provesti u Šopotu.

²⁰ V. DELONGA - T. BURIĆ, Crkvina - Šopot kod Benkovca, str. 37. – T. BURIĆ, Crkvina u Šopotu kod Benkovca, str. 47.

²¹ Usporedi N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 124-125.

²² Vidi detaljnije u: N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata, str. 109, 118-121.

Katalog

1. Ulomci arhitrava i zabata oltarne ograde (ŠOPOT, 1.1-1.5)

Produkcija: Dvorska klesarska radionica iz vremena kneza Branimira.

Smještaj: Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.

Podrijetlo: Ranokršćanska ili predromanička crkva nepoznatog titulara iz Šopota.

Datacija: Od 879. do 892. godine.

Okolnosti nalaza:

1. Veći fragment arhitrava s dijelom natpisa +BRANIMIRO COM... pronađen je 15. prosinca 1928. godine ispred temelja pročelnog zida jednobrodne crkve s trapezastom apsidom na lokalitetu Crkvina u Šopotu kod Benkovca gdje je arheološka istraživanja vodio don Mate Klarić.

2. Manji ulomak arhitrava s uklesanim slovima MES nađen je kao spolij između sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u zidu kuće iz 1766. godine na zapadnoj strani Kaštela u Benkovcu.

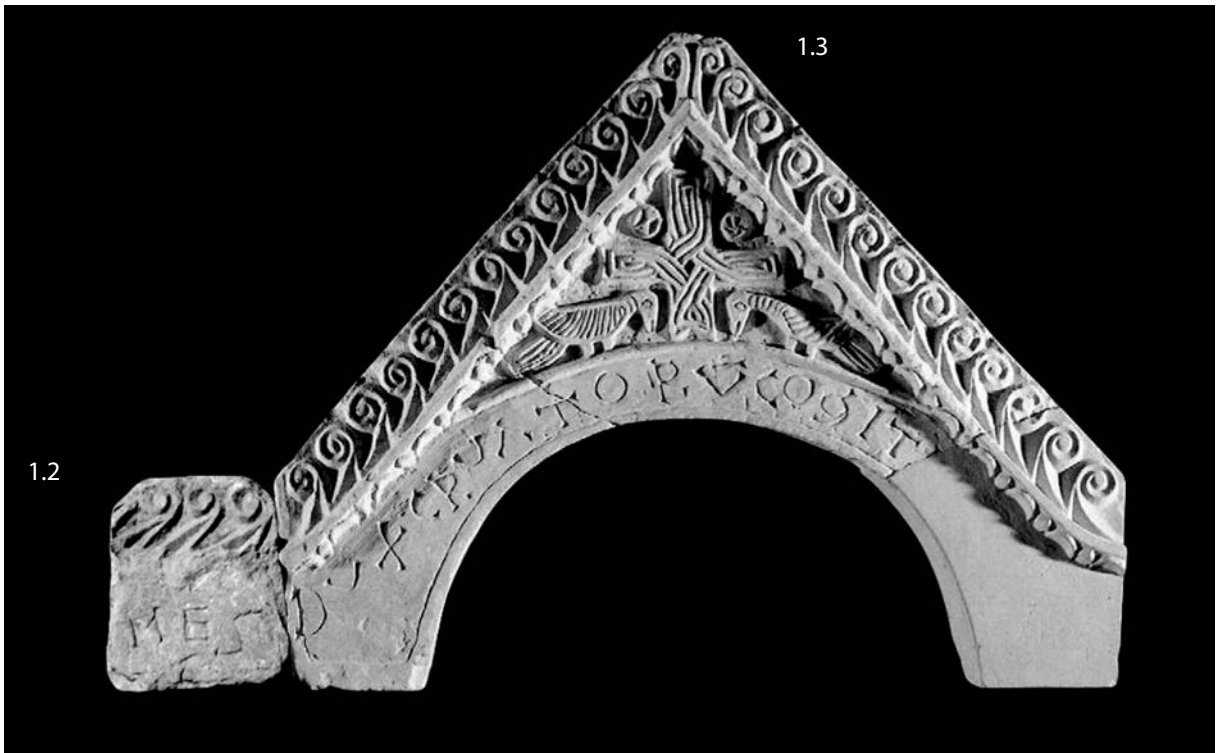
3. Fragment zabata s dijelom natpisa DVX CRVAT... pronašao je don Mate Klarić 18. prosinca 1928. na lokalitetu Crkvina u Šopotu, dok je ulomak istog zabata s uklesanim ...ORV(m) COGIT... nađen na istom lokalitetu tri dana ranije, tj. 15. prosinca 1928. godine.

4. Fragment zabata s dijelom natpisa PRO REM... pronašao je tridesetih ili četrdesetih godina 19. stoljeća na lokalitetu Crkvina u Šopotu stanovnik nedalekog sela Podluga Savo Jokić. Nakon toga prenio ga je u navedeno selo i ugradio u svoju obiteljsku kuću. Ulomak se tamo zadržao sve do 1926. godine kada ga je od Ilije Jokića, tadašnjeg vlasnika kuće i praunuka pokojnog Save Jokića, otkupio don Mate Klarić u ime Hrvatskoga starinarskog društva, tj. za tadašnji Muzej hrvatskih starina u Kninu. Vrh tog zabata otkriven je u trećoj kampanji revizijskih arheoloških istraživanja koju su od 26. lipnja do 18. srpnja 1986. godine na lokalitetu Crkvina vodili Vedrana Delonga i Tonči Burić. Ulomak je pronađen kod unutrašnjeg ulaza predbroda crkve čiji su temelji iskopani na navedenom lokalitetu.

5. Fragment arhitrava s uklesanim slovima RER pronađen je u razini podnice u jednom grobu uz južni zid crkve tijekom druge kampanje revizijskih arheoloških istraživanja koju je od 25. srpnja do 28. kolovoza 1985. godine vodio Tonči Burić.

Materijal: Tankoslojeviti vapnenac.

Veličina:

1. Visina 21 cm, širina 67 cm, debljina 9,5 cm, visina natpisnog polja 7,5 – 8 cm.
2. Visina 20,5 cm, širina 18 cm, debljina 8 – 9 cm, visina natpisnog polja 8 cm.
3. Visina 65 cm, širina 76 cm, debljina 9,5 cm, visina natpisnog polja 5 – 10 cm.
4. Visina 54 cm, širina 47 cm, debljina 9,5 – 10 cm, visina natpisnog polja 7 cm.
5. Visina 21 cm, širina 13 cm, debljina 9 cm, visina natpisnog polja 8 cm.

Opis: Radi se o sedam fragmenata koji su bez sumnje pripadali arhitravama i zabatima iste oltarne ograde, a od kojih se još po dva ulomka dvaju zabata međusobno spajaju po crti loma, dok se jedan fragment arhitrava i jedan zabat konstruktivno spajaju „na utor i pero“. Najpoznatiji dio ove trabeacije je ulomak arhitrava (br. 1) koji ima lomove na bočnim stranama, a na kome se nalazi početak posvetnog natpisa +BRANIMIRO COM... Njegova prednja strana podijeljena je u tri pojasa. U gornjem se nalazi trinaest nadesno položenih kuka s dvopruto izvedenim nožicama i pužolikim zavojnicama s kružićem u središtu. Ispod kuka smješten je rustični kimatija, dok donju zonu čini natpisno polje. Zabata s ostatkom natpisa DVX CRVATORV(m) COGIT[avit] (br. 3) sastavljen je od dvaju fragmenata koji su slijepljeni po crti loma, dok mu je desna stopa koja nedostaje nadopunjena rekonstrukcijom. U njegovu se vrhu nalazi rupa za usađivanje metalnog križa. Na licu lijeve stope zabata vidljiva je ista dekoracija kao i na arhitravu, koja se onda grana u dva pravca. Kimatij i kuke obrubljuju zabat s gornje, a natpisno polje ga lučno zatvara s donje strane. Tako se u njegovu centralnom dijelu nalazi ukrasna kompozicija sa središnjim grčkim križem čiji su krakovi ispunjeni motivom zajedničke troprute pletenice. Sa svake strane donjega dijela njegova patibuluma nalazi se po jedna nespretno izvedena ptica, dok dva međuprostora koja ostaju poviše antene križa ispunja po jedna rozeta. Ovaj se zabat, bez svake sumnje, nastavljao na ulomak arhitrava na kome su se sačuvala tri uklesana slova MES (br. 2), što se i dosad u literaturi pretpostavljalo, a što je potvrđeno njihovim nedavnim spajanjem u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (br. 2-3). Naime, pero sačuvano na desnoj bočnoj strani manjeg fragmenta arhitrava idealno se uklapa u utor na lijevom boku stope zabata. Međutim, pretpostavka da bi se ovako spojena cjelina izravno nastavljala na veći ulomak arhitrava s dijelom natpisa +BRANI-

MIRO COM... nije se potvrdila jer ih nije bilo moguće izravno spojiti po crti loma, pa je mogućnost da su oni izvorno stajali jedan pokraj drugoga vrlo mala iz više razloga o kojima je bilo govora u tekstu koji je prethodio ovom katalogu.

Drugi, po obliku nešto šiljastiji zabat (br. 4) sastoji se od dvaju ulomaka koji se spajaju po crti loma što do sada nije bilo primijećeno, pa se držalo da ti fragmenti pripadaju dvama različitim zabatima. U njegovu se vrhu također nalazi rupa za usađivanje metalnog križa, a prednja ploha likovno mu je raščlanjena u više ukrasnih polja. Tako na kosim rubovima zabata, poviše stiliziranoga kimatija teče niz kuka s dvoprutim nožicama i pužolikim zavojnicama. U središtu tih nožica nalazi se trokutasta ispuna. Reljef u glavnom polju čini križ ispunjen troprutom pletenicom s kružićem u sjecištu patibuluma i antene. Pod antenom su sučelice postavljene dvije ptice s grozdom u kljunu, a iznad njih je isklesana po jedna rozeta. U natpisnom polju sačuvao se ostatak zavjetne formule posvetnog teksta [...]*PRO REM[edio...]*, tj. *za spas*. Primjetno je da je ovaj zabat klesan nešto kvalitetnije nego primjerak s dijelom natpisa DVX CRVATORV(m) COGIT(avit) (br. 3). Manji fragment arhitrava (br. 5) ima lomove na obje bočne strane, a i na njegovu je licu vidljiva trodijelna podjela dekorativne površine. U gornjem se pojasu nalaze ostatci triju oštećenih i nalijevo položenih kuka, dok se stilizirani kimatij ispod njih nije sačuvao jer je zbog svoje izrazite reljefnosti naknadno otučen. U trećoj, donjoj zoni natpisnog polja preostala su tek tri uklesana slova RER.

Literatura:

M. KLARIĆ, Kako je došlo do otkrića novonadjenog spomenika hrvatskog kneza Branimira u Šopotu kod Benkovca, *Obzor*, god. 70, br. 142, 29. svibnja; br. 144, 1. lipnja; br. 147, 4. lipnja; br. 148, 5. lipnja, Zagreb, 1929, str. 5 (ista stranica u svakom broju). – F. ŠIŠIĆ, O novonadjenom spomeniku hrvatskog kneza Branimira, *Novosti*, br. 123, 5. svibnja, Zagreb, 1929, str. 13. – LJ. KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Historijsko-umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima*. Zagreb, 1930, str. 81, sl. 66. – V. NOVAK, *Reliquarium Elaphitense* (Lopudski relikvijar), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 51/1930-1934, Split, 1940, str. 184-185, sl. 8. – M. BARADA, Branimir, u: *Hrvatska enciklopedija*. Sv. III (Boj-Cle), (ur. M. Ujević), Zagreb, 1942, str. 241. – LJ. KARAMAN, Sta-

- rohrvatska umjetnost, *Časopis za hrvatsku poviest* 1/1-2, Zagreb, 1943, str. 69-70. – LJ. KARAMAN, *Živa starina - pedeset slika iz vremena hrvatskih narodnih vladara*, Zagreb, 1943, str. 48-50. – F. PAŠKVAN, *Vodič kroz historijsku zbirku gliptoteke*, Zagreb, 1955, str. 8-9. – M. ŠEPER, Prilog datiranju starohrvatskih spomenika pleterne dekoracije, *Arheološki vestnik* 6/1, Ljubljana, 1955, str. 52. – S. GUNJAČA, Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete (Povodom stogodišnjice rođenja fra Luje Maruna 1857. - 1957.), *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 6, Zagreb, 1958, str. 24, sl. 16. – F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Zagreb, 1962, str. 113. – N. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1975 [1971], str. 257-258. – S. GUNJAČA - D. JELOVINA, *Starohrvatska baština*. Zagreb, 1976, str. XVI, 14-16, 96. – K. JURJIŠIĆ, *Fra Lujo Marun - osnivač starohrvatske arheologije (1857. - 1939.)*. Split, 1979, str. 41. – *Vodič - Muzej hrvatskih arheoloških spomenika*, (ur. D. Jelovina), Split, 1979, str. 30, 33. – N. JAKŠIĆ, *Srednjovjekovni zabati oltarskih pregrada u Dalmaciji (od Zrmanje do Cetine). Stilsko-tipološka analiza*. Magistarski rad, Zagreb, 1980, str. 28-33, 90-91, kat. br. 15-16. – N. JAKŠIĆ, Zabati oltarne pregrade iz Crkvine u Biskupiji kod Knina, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (*Fiskovićev zbornik I*), Split, 1980, str. 103, 107, T. IV.a. – I. PETRICIOLI, Oko datiranja umjetničkih spomenika ranoga srednjeg vijeka, u: *Gunjačin zbornik*, (ur. I. Erceg et alii), Zagreb, 1980, str. 114-116. – Ž. RAPANIĆ, Bilješka uz četiri Branimirova natpisa, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 11, Split, 1981, str. 185-186. – V. DELONGA - T. BURIC, Šopot kod Benkovca - srednjovjekovni lokalitet (revizijsko istraživanje), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 16/3, Zagreb, 1984, str. 47. – I. PETRICIOLI, Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima, u: *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka (Izd. HAD-a 8)*, (ur. Ž. Rapanić), Split, 1984, str. 223-224, sl. 4. – E. HERCIGONJA, Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja, u: *Pisana riječ u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur. J. Bratulić), Zagreb, 1985, str. 41. – *Pisana riječ u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur. J. Bratulić), Zagreb, 1985, str. 218-219, 409, kat. br. 7/5. – T. BURIC, Šopot kod Benkovca (nastavak revizijskog istraživanja), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 18/1, Zagreb, 1986, str. 31. – V. DELONGA - T. BURIC, Šopot kod Benkovca. Predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola, *Arheološki pregled* 26, Ljubljana, 1986, str. 165-166. – N. JAKŠIĆ, *Kiparsko klesarske radionice u Dalmaciji od 9. do 12. stoljeća*. Doktorska disertacija, Zadar, 1986, str. 77-96. – I. PETRICIOLI, Plastika kod Hrvata u ranom srednjem vijeku, u: *Umjetnost na tlu Jugoslavije - Rani srednji vijek*, (ur. N. Tanasijević-Popović), Beograd - Zagreb - Mostar, 1986, str. 42, 89, 115, sl. 60. – V. DELONGA - T. BURIC, Crkvinu - Šopot kod Benkovca, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 19/1, Zagreb, 1987, str. 37. – D. JELOVINA, Glavne značajke starohrvatske materijalne kulture od 7. do 12. stoljeća na području između rijeka Zrmanje i Cetine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 16, Split, 1987, str. 39, sl. 7. – R. KATIČIĆ - S. P. NOVAK, *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske*. Zagreb, 1987, str. 25. – Ž. RAPANIĆ, *Predromaničko doba u Dalmaciji*. Split, 1987, str. 185, T. XXVIII, sl. 2 (tj. 1), 3. – S. BAČIĆ, *Perušić - župa Marijina Uznesenja u Zadarskoj nadbiskupiji*. Split, 1989, str. 107-109. – D. JELOVINA, *Starohrvatsko kulturno blago*. Zagreb, 1989, str. 30-31. – J. LUČIĆ - M. ZEKAN, Branimir, u: *Hrvatski biografski leksikon*. Sv. 2 (Bj-C), (ur. A. Stipčević), Zagreb, 1989, str. 268-269. – N. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*. Zagreb, 1990, str. 69. – M. MATIJEVIĆ SOKOL - M. ZEKAN, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII*. Split, 1990 [1989], str. 10. – I. PETRICIOLI, *Od Donata do Radovana*. Split, 1990, str. 53. – M. JURKOVIĆ, Iz hrvatske spomeničke baštine od 9. do 11. stoljeća. Od ninske biskupije do katedrale hrvatskog biskupa, u: *Od Nina do Knina*, (ur. I. Čukman Nikolić, M. Šimat, T. Lukšić), Zagreb, 1992, str. 30. – M. JURKOVIĆ, O arhitekturi hrvatske države 9. stoljeća, u: *Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini (Izd. HAD-a 15/1990)*, (ur. B. Čečuk), Zagreb, 1992, str. 69, 71, sl. 7. – *Od Nina do Knina*, (ur. I. Čukman Nikolić, M. Šimat, T. Lukšić), Zagreb, 1992, str. 86-87, kat. br. 15. – N. JAKŠIĆ, *Starohrvatski reljefi*. Zagreb, 1993, (bez paginacije). – M. ZEKAN, Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otrisa, *Kačić 25 (Zbornik fra Karla Jurišića)*, Split, 1993, str. 408, 412-413. – T. BURIC, Crkvinu u Šopotu kod Benkovca, *Benkovački ljetopis*, god. II, br. 2, Zadar, 1994, str. 45, 47. – E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb, 1994, str. 19. – Z. GUNJAČA, Branimir, u:

- Enciklopedija hrvatske umjetnosti*. Sv. 1 (A-Nove), (ur. Ž. Domljan), Zagreb, 1995, str. 119. – N. JAKŠIĆ, Klesarska radionica iz vremena kneza Branimira, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 22, Split, 1995, sl. 1, 9. – V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Split, 1996, str. 165-169, 295-296, 312, 314, 321, 323-324, T. LIV, 129, T. LV, 130, T. LVI, 131, 132. – M. DRAGIČEVIĆ, Kamen i duhovni izričaj u starohrvatskoj plastici, u: *Starohrvatska spomenička baština - Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, (ur. M. Jurković, T. Lukšić), Zagreb, 1996, str. 312, sl. 9. – Z. GUNJAČA, Šopot, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*. Sv. 2 (Novi-Ž), (ur. Ž. Domljan), Zagreb, 1996, str. 331. – T. BURIĆ, Predromaničke oltarne ograde - vijek uporabe i sekundarna namjena, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 24, Split, 1997, str. 67. – V. DELONGA, *Inscriptions des souverains croates du IXe au XIe siècle*. Split, 1997, str. 36, 71-73, pl. III. – N. JAKŠIĆ, Croatian Art in the Second Half of the Ninth Century, *Hortus artium medievalium* 3, Zagreb - Motovun, 1997, str. 42, 44-45, fig. 3. – N. JAKŠIĆ, Predromaničko kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, (ur. I. Fisković), Zagreb, 1997, str. 25. – M. MATIJEVIĆ SOKOL, Latinski natpisi, u: *Hrvatska i Europa - kultura, znanost i umjetnost*. Sv. I., *Srednji vijek (VII. - XII. stoljeće)*. *Rano doba hrvatske kulture*, (ur. I. Supčić), Zagreb, 1997, str. 242-244. – I. PETRICIOLI, Skulptura od VIII. do XI. stoljeća, u: *Hrvatska i Europa - kultura, znanost i umjetnost*. Sv. I., *Srednji vijek (VII. -XII. stoljeće)*. *Rano doba hrvatske kulture*, (ur. I. Supčić), Zagreb, 1997, str. 480. – N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovni sabor plemeni- tih Hrvata u Podbrizanima, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 25, Split, 1998, str. 121-124. – R. KATIČIĆ, *Litterarum studia - književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb, 1998, str. 351-352. – L. MARUN, *Starinarski dnevnic*. (Prir. M. Petrincec), Split, 1998, str. 277-278. – *The Croats - Christianity, Culture, Art*. (Ur. V. Marković, A. Badurina), Città del Vaticano, 1999-2000, str. 408, 410, kat. br. 2, sl. 2. – V. DELONGA, Pis- menost karolinškog doba i njeni hrvatski odjeci - latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 245. – N. JAKŠIĆ, *Benkovac i okolica u srednjem vijeku*. Split, 2000, str. 80-86. – N. JAKŠIĆ, Klesarstvo u službi evangelizacije, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 210, 212-213. – *Hrvati i Karolinzi. Katalog*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 347-348, kat. br. IV. 248, 249a. – *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi*. (Ur. C. Bertelli et alii), Milano, 2001, str. 441, 472-473, kat. br. VI. 79. – V. DELONGA, Il patrimonio epigrafico latino nei territori croati in età carolingia, u: *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi*, (ur. C. Bertelli et alii), Milano, 2001, str. 226. – V. DELONGA - N. JAKŠIĆ - M. JURKOVIĆ, *Arhitektura, skulptura i epigrafika karolinškog doba u Hrvatskoj*. Split, 2001, str. 50, 52-53, 83. – N. JAKŠIĆ, Scultura e liturgia, u: *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi*, (ur. C. Bertelli et alii), Milano, 2001, str. 194, 196-197. – M. JURKOVIĆ, L'arte dalmata, u: *Il Mediterraneo e l'arte da Maometto a Carlomagno*, (ur. E. Carbonell, R. Cassanelli), Milano, 2001, str. 232, 234. – N. JAKŠIĆ, Skulptura Branimitrova doba u Hrvatskoj, u: *Hrvatska u doba kneza Branimira (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Benkovcu 12. lipnja 1998. godine)*, (ur. Š. Batović), Zadar, 2002, str. 112-113, T. I, 1-2, T. II, 3. – M. MATIJEVIĆ SOKOL, Pisana povijesna svjedočanstva o knezu Branimiru, u: *Hrvatska u doba kneza Branimira (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Benkovcu 12. lipnja 1998. godine)*, (ur. Š. Batović), Zadar, 2002, str. 37. – J. BRATULIĆ, Latin Script and Language in Croatia, u: *Three Scripts - Three Languages: Croatian Written Monuments, Manuscripts and Publications through Centuries*, katalog izložbe, (ur. S. Lipovčan), Zagreb, 2004, str. 64-65. – R. KATIČIĆ, The Croatian Cultural Region and Its Literature, u: *Three Scripts - Three Languages: Croatian Written Monuments, Manuscripts and Publications through Centuries*, katalog izložbe, (ur. S. Lipovčan), Zagreb, 2004, str. 18. – T. MARASOVIĆ, Prijedlog kronološko-stilske periodizacije ranosrednjovjekovne umjetnosti u Hrvatskoj, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, (ur. M. Pele), Zagreb, 2004, str. 29. – *Three Scripts - Three Languages: Croatian Written Monuments, Manuscripts and Publications through Centuries*, katalog izložbe, (ur. S. Lipovčan), Zagreb, 2004, str. 108, 194, kat. br. B-005. – N. JAKŠIĆ, Early Mediaeval Monuments in the Croatian Principality, u: *L'Adriatico dalla tarda antichità all'età carolingia*, (ur. G. P. Brogiolo, P. Delogu), Firenze, 2005, str. 236, 240, fig. 2. – M. MATIJEVIĆ SOKOL - V. SOKOL, Hr-

vatska i Nin u doba kneza Branimira. Zagreb, 2005, [Milano, 1999], str. 71. – N. JAKŠIĆ, Između Europe i Mediterana, u: *Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti*, (ur. B. Rauter Plančić), Zagreb, 2006, str. 23, sl. 3. – N. MARAKOVIĆ - M. JURKOVIĆ, „Signatures“ in the Stones - The Legacy of Early Medieval Elites on the Territory of Modern Croatia, *Hortus artium medievalium* 13/2, Zagreb - Motovun, 2007, str. 364, fig. 9. – N. JAKŠIĆ - E. HILJE, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Kiparstvo I (od IV. do XVI. stoljeća)*. Zadar, 2008, str. 22, 118-119, kat. br. 032. – T. MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*. Sv. 1. *Rasprava*. Split - Zagreb, 2008, str. 157, 327, 329, 432, sl. 170a, 171, 350b. – *Rome and the Barbarians. The Birth of a New World*. (Ur. J.-J. Aillagon), Milano, 2008, str. 580-581, (T. Lienhard, kat. br. VI. 11). – Ž. TOMIČIĆ, Paun - kantaros - grozd - križ, *Archaeologia Adriatica* 2/2, Zadar, 2008, str. 409, 411, sl. 13. – V. DELONGA, *Državni arhiv u kamenu*. Split, 2009, str. 14, 21. – N. JAKŠIĆ, Il culto di san Pietro nella Dalmazia paleocristiana e medievale, u: *San Pietro e San Marco - arte e iconografia in area adriatica*, (ur. L. Caselli), Roma, 2009, str. 68-69. – T. MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*. Sv. 2. *Korpus arhitekture: Kvarner i sjeverna Dalmacija*. Split - Zagreb, 2009, str. 262-264, sl. 297-298. – T. MARASOVIĆ, Trabeacije ranosrednjovjekovnih oltarnih ograda u Hrvatskoj, *Histria Antiqua* 18/2, Pula, 2009, str. 347, 351, sl. 5b. – A. MILOŠEVIĆ, Sarkofag kneza Branimira, *Histria antiqua* 18/2, Pula, 2009, str. 363, sl. 17. – A. MILOŠEVIĆ - Ž. PEKOVIĆ, *Predromanička crkva Svetoga Spasa u Cetini*. Dubrovnik - Split, 2009, str. 235-238, sl. 270-271. – I. JOSIPOVIĆ, *Predromanički reljefi na teritoriju Sklavinije Hrvatske između Zrmanje i Krke do kraja 9. stoljeća*. Doktorski rad, Zagreb, 2013, str. 164-167, 612-618, kat. br. XIV. 1.

Izložbe: Pisana riječ u Hrvatskoj, Zagreb, 1985. – Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske, Zagreb, 1987. – I Croati – cristianesimo, cultura, arte, Vatikan, 1999./2000. – Il futuro dei Longobardi, Brescia, 2000. – Hrvati i Karolinzi, Split, 2000./2001. – Bizantini, Croati, Carolingi, Brescia, 2001./2002. – Three Scripts - Three Languages: Croatian Written Monuments, Manuscripts and Publications through Centuries, Bruxelles, 2004. –

Roma e i barbari: la nascita di un nuovo mondo, Venezia, 2008.

2. *Ulomak arhitrava oltarne ograde (ŠOPOT, 2)*
Produkcija: Neznani klesar.

Smještaj: Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.

Podrijetlo: Ranokršćanska ili predromanička crkva nepoznatog titulara iz Šopota.

Datacija: Druga polovina 9. stoljeća (?).

Okolnosti nalaza: Fragment je na lokalitetu Crkvina pronašao oko 1902. godine stanovnik Šopota Ivan Sanković koji ga je potom uzidao u svoju obiteljsku kuću koja se nalazila nadaleko od navedenog lokaliteta. Ulomak se tamo zadržao sve do 1926. godine kada ga je od Šime Sankovića, tadašnjeg vlasnika kuće i sina pokojnog Ivana Sankovića, otkupio don Mate Klarić u ime Hrvatskoga starinarskog društva, tj. za tadašnji Muzej hrvatskih starina u Kninu.

Materijal: Tankoslojeviti vapnenac.

Dimenzije: Visina 20 cm, širina 38 cm, debljina 6 – 7,5 cm, visina natpisnog polja 9 cm.

Opis: Ulomak arhitrava oltarne ograde kojemu su izvorno sačuvani svi krajevi osim desnoga boka na kojemu se nalazi lom. Na prednjoj plohi vidi se trodijelna podjela dekorativne površine. Gornju zonu čini niz od osam manjih kuka koje imaju izvijene dvoprute nožice i pužolike zavojnice. Kuke su položene na desnu stranu, ali ne unatrag kako je uobičajeno, već prema naprijed, što svakako predstavlja iznimku u izvedbi tog motiva na arhitravima 9. stoljeća. Srednji pojas ispunja shematizirani i rupičasto izbušeni kimatij. U donjoj zoni, tj. u natpisnom polju mogu se iščitati riječi zavjetnog sadržaja: [...pro r]EMEDIO ANIM[ae...], tj. za spas duše.

Vedrana Delonga posebno je istakla način ornamentiranja natpisa rupičastim udubljenjima i raznolikim crticama koje prate duktus slova i ispunjavaju međuprostor natpisnog polja, ističući da je to jedinstven primjer likovne stilizacije epigrafičkih tekstova u hrvatskoj predromanici. Pretpostavlja, nadalje, da su takvi izdubljeni i uklesani sitni ornamenti možda bili namijenjeni ulijevanju kovine, najvjerojatnije olova, što je praksa njegovana u glasovitoj franačkoj pisarskoj školi u Toursu, a koju su poznavali i tvorcii natpisa u merovinško doba. Zbog toga Delonga smatra da je ovaj fragment najvjerojatnije nastao u drugoj polovini 9. stoljeću pod utjecajem i prema uzorima iz karolinškog svijeta, koje su u

hrvatske krajeve, točnije u zaleđe Zadra i Nina, donijeli strani misionari iz zapadne Europe. Na njemu se, između ostaloga, može iščitati poseban ukus i manira epohe koja dopušta i njeguje likovnost koja je usko povezana s pismom i tekstovima te koja ulaže napor da pisana riječ i slovo postanu atraktivniji i pristupačniji običnom puku i vjernicima.

Literatura: M. KLARIĆ, Kako je došlo do otkrića novonadjenog spomenika hrvatskog kneza Branimira u Šopotu kod Benkovca, *Obzor*, god. 70, br. 142, 29. svibnja; br. 144, 1. lipnja; br. 147, 4. lipnja; br. 148, 5. lipnja, Zagreb, 1929, str. 5 (ista stranica u svakom broju). – L.J. KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Historijsko-umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima*, Zagreb, 1930, str. 110, sl. 106, dolje lijevo. – V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Split, 1996, str. 168-169, 312, T. LVI, 133. – M. DRAGIČEVIĆ, Kamen i duhovni izričaj u starohrvatskoj plastici, u: *Starohrvatska spomenička baština - Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, (ur. M. Jurković, T. Lukšić), Zagreb, 1996, str. 306, sl. 1. – V. DELONGA, Pismenost karolinškog doba i njeni hrvatski odjeci - latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 247. – *Hrvati i Karolinzi. Katalog*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 348, kat. br. IV. 249b. – *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi*. (Ur. C. Bertelli et alii), Milano, 2001, str. 441, 473, kat. br. VI. 80. – V. DELONGA, Il patrimonio epigrafico latino nei territori croati in età carolingia, u: *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi*, (ur. C. Bertelli et alii), Milano, 2001, str. 227. – V. DELONGA - N. JAKŠIĆ - M. JURKOVIĆ, *Arhitektura, skulptura i epigrafika karolinškog doba u Hrvatskoj*. Split, 2001, str. 85. – T. MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromantica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*. Sv. 2. *Korpus arhitekture: Kvarner i sjeverna Dalmacija*, Split - Zagreb, 2009, str. 262-263, sl. 297. – I. JOSIPOVIĆ, *Predromanički reljefi na teritoriju Sklavinije Hrvatske između Zrmanje i Krke do kraja 9. stoljeća*. Doktorski rad, Zagreb, 2013, str. 618-619, kat. br. XIV. 2.

Ivan JOSIPOVIĆ

New insights about the entablature of the altar screen from Šopot near Benkovac

144 |

Based on a detailed analysis and direct insight into the preserved fragments which originally belonged to it, the article relates new insights about the entablature of the Pre-Romanesque altar screen whose pieces were found on or near the site Crkvina in Šopot near Benkovac. It partially corrects previous suggestions of the appearance of the entablature itself, as well as some of its parts, and gives new possibilities for its reading or restitution of its wondrous and very meaningful dedication which mentions Branimir as the Duke of the Croats.

Having all of this in mind, the author believes that only about a quarter of the original dedication from the altar screen from Šopot has been discovered and concedes with the familiar belief that it certainly had large dimensions, as well as the conclusion that an altar screen of that size could not have fit in the small church whose foundation was discovered at site Crkvina below Grubića glavica. Because of this it is assumed that the discussed fragments of the Šopot entablature were transported to that location later on during the Late Middle Ages from a close, yet unidentified location in Šopot. The entablature most likely adorned the interior of a larger Pre-Romanesque church or an early Christian church that was renovated during the rule of Duke Branimir.